

А. Романова

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 канд. юрид. наук, доц.
 кафедри теорії та філософії права

О. Козак

ВНЗ Львівський кооперативний коледж економіки і права,
 викл. циклової комісії правознавчих дисциплін

ПРИРОДНО-ПРАВОВА ГАРМОНІЯ ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ У ПРОСТОРІ

© Романова А., Козак О., 2016

Висвітлено філософсько-правовий підхід до розуміння природно-правової гармонії існування людини у просторі в контексті пріоритету принципу людинолюбства над принципом законності, що містить прогресивні ідеї природно-правової цінності життя, честі й гідності людини як основи онтологічного простору. Увагу зосереджено на поведінково-діяльній сутності людини у природно-правовому просторі, що є результатом пізнання й усвідомлення власних інтересів, інтересів суспільних груп і людської спільноти загалом.

Ключові слова: природне право, природно-правовий простір, гармонія, гідність, суспільство, людина, правова поведінка.

А. Романова, О. Козак

ЕСТЕСТВЕННО-ПРАВОВАЯ ГАРМОНИЯ СУЩЕСТВОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА В ПРОСТРАНСТВЕ

Отслеживается философско-правовой подход к пониманию естественно-правовой гармонии существования человека в пространстве в контексте приоритета принципа человеколюбия над принципом законности, который содержит в себе прогрессивные идеи естественно-правовой ценности жизни, чести и достоинства человека как основы онтологического пространства. Акцентировано внимание на поведенческо-деятельной сущности человека в естественно-правовом пространстве, которая является результатом познания и осознания личностных интересов общественных групп и человечества в целом.

Ключевые слова: естественное право, естественно-правовое пространство, гармония, достоинство, общество, человек, правовое поведение.

А. Romanova, О. Kozak

NATURAL AND LEGAL THE HARMONY OF HUMAN EXISTENCE IN SPASE

The article deals with the philosophical and legal approach to understanding of the natural law of harmony of human existence in space in the context of the principle of humanity priority over the principle of legality, that brings progressive ideas of natural law values life, honor and dignity as the basis of ontological space. A great attention is paid to behavioral and

activity in human nature naturally and legal space, which is the result of knowledge and understanding of their own interests, the interests of social groups and human communities in general.

Key words: natural law, natural and legal space, harmony, dignity, society, man, legal behavior.

Постановка проблеми. В природно-правовому просторі постійно відтворюються стосунки між людьми, що проявляються у психологічному та моральному ставленні людини до людини, до об'єктів її інтересів і потреб. Тут ідеться і про пізнавальну, і про ціннісно-оцінну поведінку людини. Така поведінково-діяльнісна сутність людини заторкує духовно-культурну, морально-оцінну, психоемоційну і навіть суспільно-економічну, політичну та інші сфери життєдіяльності людини, а також є результатом пізнання й усвідомлення власних інтересів, інтересів суспільних груп людей і людської спільноти загалом.

Сьогодні доводиться, що немає нічого стабільного, що стосується життєдіяльності людини, навіть ідеал є змінною категорією і залежить від етапів розвитку того чи іншого суспільства. Не можна витворити певну модель існування людини у природно-правовому просторі і вважати її ідеалом, адже плін часу вимагає зміни буття людини.

Аналіз дослідження проблеми. Природно-правову гармонію існування людини у просторі досліджували у своїх роботах науковці різних історичних епох і наукових напрямів. Можна виокремити значний обсяг напрацювань з питань природно-правового простору, природного права, аксіології існування людини у правовому просторі.

Вагомий концептуальний матеріал щодо природно-правової гармонії життєдіяльності людини міститься у працях таких відомих учених, як В. Бачинін, Т. Гарасимів, В. Лозовой, С. Максимов, В. Петрушенко, С. Сливка С. Явоненко та інші.

Сьогодні важливо відстежити розвиток гармонійних процесів, що залежать, зокрема, від рівня людинолюбства, правової культури і передбачають збереження у праві народної, національної культури, традицій, мають сприяти тому, щоб, модифікуючись, із плином часу вони не втрачалися, бо із їх втратою зникне сам дух права, без якого право не може існувати, адже його дух – у природі, Всесвіті, законах, – відображає зміст природного права.

У контексті природно-правової гармонії існування та життєдіяльності людини учені розглядають усвідомлення людьми цінностей природного права, прав і свобод людини, оцінку чинного права з погляду відповідності загальнолюдським цінностям.

Дещо менше уваги учені-правознавці, філософи та соціологи права приділяли особливостям відстеження розвитку гармонійних процесів, що залежать, зокрема, від рівня людинолюбства, правової культури і передбачають збереження у праві народної, національної культури, традицій, покликані сприяти тому, щоб, модифікуючись, із плином часу вони не втратилися, бо із їх втратою зникне сам дух права, без якого право не може існувати, адже його дух – у природі, Всесвіті, законах, – відображає зміст природного права.

Мета статті зумовлює необхідність філософсько-правового аналізу широкого кола питань, що стосуються природно-правової гармонії існування людини у просторі.

Виклад основного матеріалу. Експлікація людини у природно-правовому просторі повинна відбуватися з розуміння людського існування в онтологічному просторі й через нього, адже процес особистісного буття відбувається як постійна боротьба протилежностей між зовнішнім та внутрішнім у самореалізації та життєдіяльності людини.

Категорія “простір” характеризує всі основні форми руху матерії – механічну, фізичну, хімічну, біологічну і соціальну. Найскладнішою серед них є соціальна, тому що матеріальний носій – це найскладніший вид матерії. Головна відмінність соціоприродного простору як форми суспільного буття від усіх інших різновидів в тому, що його виникнення і розвиток повністю пов'язані з діяльністю громадського суб'єкта (індивіда, соціальної групи, суспільства загалом), специфічною формою якої і є соціоприродний простір.

Соціальні системи від усіх інших відрізняє передовсім соціальна взаємодія, діяльність людей, суспільні відносини (зокрема правовідносини як різновид соціальних відносин). Соціоприродний простір як філософська категорія виражає співіснування і взаємодію різних аспектів і моментів соціального буття, характеризує протяжність, обсяг і структуру суспільної форми руху матерії.

Соціоприродний простір є специфічною формою руху матерії, в межах якої реалізується природна соціальна взаємодія, що виникає в процесі еволюції форм взаємодії як його вища форма. Як слушно зауважив В. Орлов, форма матерії – це матерія на певному щаблі свого розвитку [1, с. 36]. Отже, соціоприродний простір містить в чистому вигляді всі зазначені вище форми простору.

Домінування принципу людинолюбства над принципом законності несе в собі прогресивні ідеї природно-правової цінності життя, честі й гідності людини як основи онтологічного простору. У межах антропологічної інтерпретації права формується принципово новий підхід до конструювання сучасних правових норм, де враховано психологічні й біологічні стани людини, її морально-етичні, духовно-моральні цінності, конкретні умови, у межах яких перебуває людина, що вступає у правовідносини.

Ґрунтуючись на інтелігібельному вимірі (умосяжне пізнання) і сенсильному вимірі (чуттєве пізнання), методологічний алгоритм пізнання природно-правового існування людини визначено як множину онтологічно обґрунтованих метаантропологічних, антропологічних, еволюційних, інтелігібельних і сенсильних методологічних атитюдів з індивідуальними методами й методиками реалізації, які спрямовані на дослідження правової поведінки людини у просторі.

Досліджувати природу і сутність людини доцільно відповідно до двох основних підходів: природного (людина є результатом розвитку природи, через що її розуміють і пояснюють як природну, зважаючи на всі наслідки такого розуміння) і надприродного (людина є породженням певної нематеріальної духовної першооснови, що визначає надприродну природу людини) [2, с. 88].

Поведінково-діяльнісна сутність людини у природно-правовому просторі, зокрема, пізнавальна і ціннісно-оцінна, заторкує духовно-культурну, морально-оцінну, психоемоційну і навіть суспільно-економічну, політичну та інші сфери життєдіяльності людини, а також є результатом пізнання й усвідомлення власних інтересів, інтересів суспільних груп людей і усієї людської спільноти.

Природно-правову сутність людини у просторі розкриває те, що людина ніколи не сформується як особистість і не розкриється для світу без стійкого відчуття внутрішньої свободи, тобто такої свободи, що припускає свободу від будь-яких ідеологічних догм та чи не найбільше впливає на вибір і на право вибору особливостей власної поведінки.

Право здійснює розумово-моральне регулювання суспільного життя, тобто за допомогою розуму, орієнтованого на принципи моралі, а тому можна зробити висновок, що будь-яке вчення щодо належного стану суспільства і механізмів його регулювання буде цілком релевантним щодо праворозуміння.

У контексті означеної проблематики гармонія (співзвуччя, злагода, протилежність хаосу) – філософсько-естетична категорія, що означає високий рівень впорядкованості різноманітного, оптимальну взаємовідповідність різного у складі цілого, його елементів, структури, функцій тощо [3, с. 101].

Платон зазначав, що “немає досконалості ні в чому без гармонії”. Мислителі Стародавньої Греції в гармонії виділяли два важливі моменти: єдність у різності та єдність у протилежності. Безпосереднє осмислення цієї категорії має довгу історію, що свідчить про її складний комплексний і багатогранний характер.

Гармонія охоплює такі складові, як упорядкованість, узгодженість (єдність) різного і різноманітного, пропорційність, симетрію, повторюваність тощо.

Це далеко не формальна ознака існування людини у природно-правовому просторі, вона завжди змістова. За змістом вона може бути природним чи суспільним (матеріальним чи духовним) явищем, бути відношенням між природою й окремою людиною, природою і суспільством загалом; в окремій людині вона може бути виражена у специфічному взаємозв'язку біологічного і соціального, суспільного та індивідуального, духовного і тілесного, думок і почуттів, слова і дії; у самій діяльності людини – гармонії цілей, мотивів, засобів і результатів тощо.

Отже, гармонія є загальною і універсальною, що проявляється у природі, суспільстві, людині, мистецтві, поведінці людини. Однак що вищий рівень організації матерії, то складнішою і багатшою є гармонія предметів і явищ. Гармонія об'єктивна: вона є результатом дії матеріальних закономірностей, проявом єдності й узгодженості в різноманітності форм буття.

Кожна людина є представником тієї чи іншої соціально-культурної спільності. Утверджені в спільноті конкретні цінності, уподобання, менталітет дають змогу людині визначити свою самобутність, залишатися самою собою, що, в підсумку, веде до прояву і збереження індивідуальності, а то й до формування власного бачення природно-правового простору як набору моральних, релігійних і духовних цінностей.

Якщо говорити про гармонію існування людини в загальносоціальному аспекті, то доводиться визнати, що думка про неї (гармонію) незмінно пов'язується з внутрішнім і зовнішнім відторгненням всього того, що збіднює самооцінку особистості. Гармонію, отже, розуміють як специфічний стан, який і сама людина, і те суспільство, у якому вона живе, визнають таким, що заслуговує на повагу. Коли говорять про гармонійне існування людини як мету соціальної держави, йдеться про забезпечення гідного рівня життя кожної окремо взятої особистості. Для соціальної держави значущим стає передусім те, що відрізняє людину від інших людей, а не те, що об'єднує її з іншими індивідами, роблячи її частиною соціуму загалом, членом тієї чи іншої соціальної групи.

Не потрібно змушувати людину визнати конкретні природно-правові установки саме в такому вигляді, як хочеться нам, адже в конкретній спільноті людей, з однаковими ознаками (територія проживання, вік, стать, освіта, культурні традиції, релігійні переконання) одні й ті самі природно-правові цінності, хоча й визнаються та сприймаються по-різному, а отже, поведінкові аспекти, пов'язані з їх дотриманням, також різняться. Це, до прикладу, як віра в Бога: у різних релігійних течіях навіть ім'я Всевишнього звучить по-різному, різняться й обрядово-традиційна компонента, але суть незмінна – віра у Вищу силу. Тому не потрібно людину “перекроювати” на власний лад, якщо її переконання не спричиняють зла і не порушують прав інших людей.

Однак людина самою природою орієнтована на спілкування в межах тієї чи іншої соціальної групи із притаманним їй ціннісним світосприйняттям, але вона не замикається лише в одній групі, а постійно стикається з різноманітними спільнотами, це стосується і ділового аспекту, і суто особистого. Тому людина в суспільстві одночасно відіграє декілька ролей, відповідно, від кожної очікують певних, уже запрограмованих дій. Ці дії дають змогу людині проявити свою індивідуальність, але важливо, щоб людина не “злилася” із суспільною масою і не втратила своїх природних особливостей.

Як стійкий стереотип поведінки в певних суспільних ситуаціях, соціальна роль уже сама собою є поведінкою [4]. Але в будь-якому випадку соціальна роль – це об'єктивні й суб'єктивні очікування, які, з одного боку, визначаються інтересами людини, а з іншого – є похідними від структури суспільства (економічної, соціокультурної, політичної, інформаційної тощо). Головне, щоб людина не забувала, що існують позитивні та негативні поведінкові ролі, й потрібно керуватися внутрішніми переконаннями та природно-правовими законами світобудови. Відповідно до законів суспільного розвитку, людину треба розглядати як суб'єкт, що взаємодіє і спілкується з іншими людьми, тому що людина не є раз і назавжди даною субстанцією.

У процесі суспільного розвитку людина набуває ознак, що визначають її неповторність, а саме: розумність, відповідальність у своїх діях перед суспільством, певний ступінь свободи

(власного волевиявлення людини), особиста гідність, індивідуальність (особисті властивості поведінки, інтереси, здібності, цілі тощо) [5, с. 48].

Людина повинна виховувати і розвивати в собі моральні якості. Цей процес охоплює сукупність цілеспрямованих, планомірних, активних, соціально і природно організованих впливів на свідомість і поведінку людини, які поряд із самовихованням формують індивідуальну та колективну систему твердих етичних понять, моральних переконань, схильностей, почуттів, рис характеру і звичок поведінки, що відповідають ідеалам і принципам моралі та природного права [6]. Тому, досліджуючи проблему життєдіяльності людини у природно-правовому просторі, не можна відволікатися від тих конкретних умов, у яких живуть і формуються люди, від наявних суспільних відносин та уявлень про моральне й аморальне, про моральний ідеал загалом. Також і розуміння ідеального обмежується певною епохою [7, с. 420]. У процесі морального і духовного становлення людини на основі норм природного права повинно вироблятися розуміння належної поведінки, природно-правових принципів, а в колі міжособистісного спілкування людей має панувати моральний клімат. Завдяки такому підходу норми природного права стають стрижнем поведінкових актів у всіх сферах життєдіяльності людини. А роль регулятора поведінки виконують, як правило, лише ті принципи і норми, які людина не тільки засвоїла, а й перетворила на елементи індивідуальної свідомості, на особисті переконання, на практичні навички і звички.

Поведінці людини зі знаком мінус значну увагу приділяють у всіх напрямках наукових пошуків та досліджень, а щодо істинного критерію в поведінці людини чомусь вважають, що коли вона не містить жодного негативу, то й проблемних питань для дослідження немає, а якщо і є, то дуже мало. Спробуймо заперечити, адже морально-психологічний потенціал людини настільки великий, що виокремити, сформулювати і розвинути в ньому до стійкої установки природно-правову істину вчинків, а саме правомірну поведінку, окресливши її ознаки і межі, як правило, значно складніше, ніж “помітити” протиправні поведінкові імпульси, відреагувати на них і припинити.

Правомірна поведінка людини є взагалі метою дії природного і позитивного права, а тому доцільно розглядати задекларовану проблему комплексно, з позиції усіх наявних концепцій, адже філософсько-правове вирішення проблеми передбачає необмежений науковий “інструментарій”.

Правомірна поведінка людини сприяє не лише втіленню в життя режиму законності, а й природно-правовій гармонізації суспільства, адже це наймасовіше суспільне явище. Навіть якщо припустити, що воно є простим і чітким, то детальний його розгляд виявиться доволі складним і неоднозначним. Чимало аспектів поняття правомірної поведінки людини потребують глибокого осмислення.

Водночас важливо пам’ятати, що людина, вдосконалюючись, утверджуючи свою гідність, не повинна робити цього на шкоду оточенню і зобов’язана враховувати інтереси всіх людей та норми онтологічного простору. Якщо цього не дотримано, виникає питання про природно-правову відповідальність за свою поведінку. Від правильного трактування цієї проблеми залежить можливість поліпшення якості морально-правового становлення людини, оскільки кінцевою метою цього процесу є формування людини, яка усвідомлює відповідальність за свою поведінку, що не суперечить основоположним принципам і нормам природного права. Невіддільною частиною активної природно-правової життєвої позиції людини є усвідомлення відповідальності за свої вчинки перед рідними, близькими, сім’єю, колективом, суспільством, державою, що виступає метою формування духовно і морально багатой людини.

Висновки. Розумність, толерантність, комунікативність – визначальні атрибути будь-якої форми суспільної свідомості сучасності як прояву духовності, постаючи нагальним антрополого-гуманістичним запитом сучасності, що загалом і є напередвизначальною умовою для існування людини у природно-правовому просторі. Право як явище, що наділене аксіологічним потенціалом, за змістом та покликанням – гармонійне ціле, причому його гармонійність може бути представлена

у таких аспектах: право як справедливість, право як зразок-довершеність, право як координація і правова технологія.

1. Орлов В. В. *Какой должна стать теория развития?* / В. В. Орлов // *Философские науки*. – 1987. – № 12. 2. *Задорожний Г. В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкритого суспільства* / Г. В. Задорожний, О. В. Коврига, В. В. Смоловик. – Х. : ХІБМ, 2000. – 192 с. 3. *Раз Дж. Моральні засади свободи* / Джозеф Раз ; пер. з англ. В. Василюка та О. Тереха. – К. : Веселка, 2001. – 430 с. 4. *Явоненко С. О. Аксиологія практичного розуму* / С. О. Явоненко. – К. : Укр. центр дух. к-ри, 2000. – 180 с. 5. *Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени* / К. Г. Юнг. – М. : Прогресс, 1993. – 330 с. 6. *Человек. Философско-энциклопедический словарь* / под общ. ред. И. Т. Фролова. – М. : Наука, 2000. – 516 с. 7. *Сливка С. С. Філософія права : навч. посіб.* / С. С. Сливка. – К. : Атіка, 2012. – 256 с.

REFERENCES

1. *Orlov V. V. Kakoy dolzhna stat' teoriya razvitiya? [What should be the theory of evolution]* / V. V. Orlov // *Filosofs'kie nauki*. – 1987. – № 12. 2. *Zadorozhnyj H. V. Sotsialne partnerstvo – real'nyj shljah do vidkrytoho suspil'stva [Social partnership – the real path to an open society]* / H. V. Zadorozhnyj, O. V. Kovryha, V. V. Smolovyk. – Kh. : KhIBM, 2000. – 192 p. 3. *Raz Dzh. Moral'ni zasady svobody [Moral principles of freedom]* / Dzhosef Raz ; per. z anhl. V Vasyljuka ta O. Tereha. – K. : Veselka, 2001. – 430 p. 4. *Javonenko S. O. Aksiolohija praktychnoho rosumu [Axiology practical reason]* / S. O. Javonenko. – K. : Ukr. zentr duch. k-ry, 2000. – 180 p. 5. *Junh K. H. Problemy dushi nasheho vrjemeni [The problems of our time soul]* / K. H. Junh. – M. : Prohress, 1993. – 330 p. 6. *Chelovek. Fylosofsko-jenciklopedicheskij slovar' [Philosophical Encyclopedic Dictionary]* / pod red. I. T. Frolova. – M. : Nauka, 2000. – 516 p. 7. *Slyvka S. S. Filosofija prava [Filosofiya rights] : navch. posib.* / S. S. Slyvka. – K. : Atika, 2012. – 256 p.